

СЕКЦІЯ 1

ІННОВАТИЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ

Мар'яна БІЛЬ

д-р. екон. наук, с.н.с., провідний науковий співробітник
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: РЕАГУВАННЯ НА ІНТЕГРАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ ЄС ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПОВЕРНЕННЯ¹

Демографічна ситуація в Україні є критичною. У першу чергу це підтверджують масштаби стрімкого скорочення чисельності населення. До 2020 року за показником чисельності населення (43,7 млн) Україна посідала 35 місце у світі та 6 місце в Європі. Значний людський ресурс дозволив зберігати допустиму динаміку демографічного відтворення попри зростаючі міграційні втрати, старіння населення та зниження рівня народжуваності. Станом на 2026 рік за різними оцінками населення України складає близько 29 млн осіб, тобто скорочення склало понад 33 %. Критичність демографічної ситуації посилює інший аспект – наднизький рівень народжуваності: за даними Відділу народонаселення ООН, Україна у 2024 році з показником 1,22 дитини на одну жінку займала у світі 8 місце з кінця [1]. Більше того, в 2026 році у ЗМІ були оприлюднені експертні оцінки, відповідно до яких рівень народжуваності в Україні міг знизитися до 0,8. Відзначимо, що для природного відтворення населення мінімальний рівень народжуваності має складати 2,2.

Критичність демографічної ситуації визначається не лише

¹ Тези підготовлено в межах НДР «Трансформація ринку праці Карпатського регіону України в перспективі повоєнного відновлення» (№ державної реєстрації 0124U000984)

скороченням чисельності населення, а й деформаціями в його структурі. Про це, зокрема, йдеться у дослідженні ООН з питань депопуляції, в якому обґрунтовується важливість для економічного розвитку не стільки кількісних, скільки структурних показників населення – за віком, рівнем освіти, економічною активністю населення [2]. В Україні ж відбувається деформація вікової структури населення, що веде до надмірних навантажень на систему соціального забезпечення та економічно активне населення. Інформативним показником, що відображає рівень старіння населення, є медіанний вік: за оцінками 2026 року в Україні він становить 41,8 роки, тоді як у 1990 році – 33,2 роки [3].

Складну демографічну ситуацію в Україні підсилюють інші внутрішні проблеми: втрата частини населення внаслідок тимчасової окупації територій; зростання смертності населення через насильницькі причини, зокрема загибель військових і цивільних в умовах війни; нерегульовані міграційні процеси, що характеризуються масовою вимушеною і добровільною зовнішньою еміграцією зі спадними рееміграційними настроями в умовах успішної інтеграції в приймаючих державах.

Окрім численних внутрішніх проблем, що свідчать про критичність демографічної ситуації в Україні, необхідно враховувати й зовнішні виклики. За даними Відділу народонаселення ООН, у більшості держав світу природній приріст населення відсутній. Це означає, що розвинуті держави обирають різні стратегії заміщення демографічних втрат, серед яких поширеною є залучення іммігрантів.

Таким чином, Україні необхідно мобілізувати зусилля не лише для вирішення власних проблем, що посилюють демографічні втрати, але й реагувати на політику інших держав щодо інтеграції українських мігрантів.

Для покращення демографічної ситуації в Україні, зважаючи на її катастрофічність, необхідно реалізувати заходи за всіма можливими напрямками:

- стимулювання народжуваності і зниження смертності населення;
- зниження еміграційних намірів населення;

- стимулювання реєміграції населення;
- залучення іммігрантів.

Пріоритетною стратегією для України на даному етапі має бути зниження еміграційних намірів населення. Це, зокрема, узгоджується з першою ціллю Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року, в якій для забезпечення стійкого відтворення населення передбачено створення умов для посилення реєміграції та зниження еміграції за кордон [4]. Акцент на зниження еміграції є вірним та потребує результативних рішень. Разом з тим, одним із завдань публічного управління у політичній та соціально-економічній площині є формування умов для реалізації потенціалу реєміграції, що при покращенні безпекової ситуації може призвести до значних масштабів повернення українських мігрантів.

Станом на травень 2026 року в державах Європи під тимчасовим захистом перебувало 5,213 млн громадян України. На рис. 1 наведено географічний розподіл зареєстрованих біженців з України, що показує виняткову роль Німеччини й Польщі в даних процесах – на ці держави сумарно припадає майже 40 % біженців з України.

Рис. 1. Географічний розподіл біженців з України в державах Європи, 2025-2026 роки, %

Джерело: [5]

* Примітка: у підписах даних наведено ранг держави за часткою біженців з України у населенні, місце.

Таке навантаження є викликом для їхньої економіки і суспільства, хоча досвід інтеграції громадян з України за період 2022-2026 років показав її економічну і соціальну конвертованість в позитивну динаміку розвитку споживчого ринку, бізнесу, а відтак економіки в цілому. Якщо розглядати частку біженців з України у населенні приймаючих держав, формується інша картина, за якої найвищі відносні навантаження спостерігаються в Молдові, Чехії, Чорногорії, Словаччині та Естонії. Декотрі з держав, як от Ірландія і Фінляндія, починають реалізувати програми фінансової підтримки для біженців, які готові повернутись в Україну. Більшість держав, зважаючи на триваючу повномасштабну війну, продовжують надавати тимчасовий захист біженцям з України, реалізуючи при цьому ефективну політику інтеграції.

При реалізації національних політик держави ЄС вимушені керуватись підходами політики тимчасового захисту та інтеграції біженців в ЄС. На основі цих підходів розроблено спеціальну схему захисту біженців з України в ЄС, яку прийняли всі держави-члени крім Данії, яка запровадила власну схему. Політика ЄС є дуже адаптивною до ситуації, яка теж є викликом для держав Європи. У праці [6] доведено, що після міграційного шоку 2022 року ринок праці ЄС підтвердив спроможність інтегрувати вимушених мігрантів з України; більше того, біженців мають високий рівень освіти та готовності до навчання і працевлаштування, коли рееміграційні наміри при продовженні війни поступово знижуються. Наразі в ЄС ведуться дискусії про можливі сценарії подальшої підтримки біженців з України:

- продовження дії спеціального режиму тимчасового захисту до завершення війни;

- розширення свободи пересування шляхом укладення угоди *sui generis* («єдиної в своєму роді») у процесі євроінтеграції України: а) для всіх громадян України; б) для громадян України, які перебувають під тимчасовим захистом;

- прискорення досягнення цілей європейської інтеграції України;

- внесення змін до вторинного законодавства щодо надання можливості особам, які перебували під тимчасовим захистом, продовжувати навчання і трудову діяльність у ЄС.

На противагу такій системній та виваженій політиці ЄС, в Україні питання вимушеної міграції часто стає предметом гібридних інформаційних і політичних маніпуляцій. Подекуди стимулювання рееміграції зводиться до сподівань на патріотичні настрої. Оскільки станом на середину 2026 року тривалість і наслідки повномасштабної війни в Україні є невизначеними, головним завданням публічного управління у сфері міграції населення має бути підтримка його рееміграційного потенціалу. Для цього необхідно:

- забезпечити максимальну прозорість і коректність політики у сфері міграції. Міграційне питання є дуже чутливим для українського суспільства. Окремі політичні заяви типу «можливого перенаправлення фінансової допомоги Україні до державного бюджету замість соціальних виплат біженцям» посилюють напругу та підвищують вразливість суспільства до гібридних інформаційних впливів. Те саме стосується ситуації щодо створення та реорганізації Міністерства національної єдності України. Неоднозначність управлінських рішень руйнує хитку довіру між інститутами мігрантів та держави;

- розпочати формування публічної політики в сфері міграції, зокрема шляхом посилення участі громад у її реалізації, визначаючи їхні інтереси та можливості в поверненні та реінтеграції мігрантів;

- облікувати масштаби та розподіл емігрантів за приймаючими державами, розуміти їх соціально-економічний статус та збереження зв'язків з Україною. Зазвичай дослідження рееміграційних настроїв ґрунтуються на соціологічних опитуваннях, однак в умовах високої невизначеності та мінливості показників доцільним є формування системи статистичного моніторингу міграції з виокремленням осіб, які мають статус біженців;

- розвивати комунікаційну інфраструктуру між інститутами в Україні та за кордоном. Її основою має бути мережа центрів єдності українців за кордоном, яка починає створюватись у 2026 році;

- підтримувати діяльність українських культурних, релігійних організацій, закладів освіти за кордоном, особливо шкіл, з інтеграцією в національну систему освіти. Примітно, що в 2025 році вперше Міністерство освіти і науки України почало верифікацію закордонних українських шкіл вихідного дня для їх визнання в Україні;

- проводити інформаційно-роз'яснювальні кампанії серед громад діаспори про переваги отримання статусу закордонного українця та здобуття громадянства України у спрощеному порядку в умовах запровадження інституту множинного громадянства.

Запропоновані заходи підтримки рееміграційного потенціалу мають бути конкурентними з заходами інтеграції мігрантів з України в ЄС. Водночас стимулювання рееміграції має бути одним із напрямів публічного управління у відповідь на сучасні виклики збереження людського потенціалу України. З огляду на складну демографічну ситуацію, пріоритетним завданням є продуктивізація використання людських ресурсів. Разом з тим, підтримка потенціалу рееміграції є важливою ціллю посилення єдності та стійкості українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. UN Population Division Data Portal. Interactive access to global demographic indicators. URL: <https://population.un.org/dataportal/home?df=e29cc774-fed0-49db-8e75-8204d3215d55>
2. Lutz W., Gailey N. Depopulation as a Policy Challenge in the Context of Global Demographic Trends / UNDP, Human Development Series, 2020. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/rs/Depopulation-As-A-Policy-Challenge.pdf>
3. Demography: Worldometer. URL: <https://www.worldometers.info/uk/%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F/>
4. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 922-р від 30.09.2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>
5. Ukraine Refugee Situation: Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
6. Guild E., Groenendijk K. The impact of war in Ukraine on EU migration. *Frontiers in Human Dynamics*. 2023. № 5. <https://doi.org/10.3389/fhumd.2023.1189625>